

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ “СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „История на философията”

Яна Кирилова Стефанова

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна
степен „Доктор по философия”

на тема: „Философският концептуализъм в източноазиатския будизъм
(през даоистката рецепция на класическия будизъм)”

Направление:
2.3. Философия
(История на философията. Източна философия)

Научен ръководител:
проф. д-р Иван Камбуров

София, 2019

Дисертационният труд е обсъден и одобрен за насочване към защита на заседание на катедра „История на философията” към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”, проведено на 20 май 2019 г.

Защитата на дисертационния труд ще се проведе на 03.10.2019г. от 14:00ч. в зала 63 на Софийския университет „Св. Климент Охридски” пред жури в състав:

1. доц. д-р Антония Цанкова, председател
2. доц. д-рн Татяна Батулева-Кънчева
3. проф. д-р Иван Камбуров
4. доц. д-р Георги Донеv
5. доц. д-р Полина Цончева

Съдържание на автореферата

I. Увод и обща характеристика на дисертацията	3
II. Структура, обем и резюмирано съдържание на дисертацията	10
III. Заключение и тези за защита	24
Справка за приносите на дисертационния труд.....	34
Апробация на резултатите от изследването	35

I. Увод и обща характеристика на дисертацията

Активните занимания и изследвания на източните учения и конкретно разработките в областта както на индийската, така и китайската философия и будизма, започват да се появяват в края на петдесетте години на миналия век и силно се развиват през следващото десетилетие, през което се появяват изключителни в своята дълбочина и подробност изследвания. Независимо от засиления интерес през последните шейсет години съществува определен набор от пречки, които формират определен подход към тематиката на източноазиатския будизъм, а тяхното влияние бива репродуциран в голяма степен в много от посветените ѝ текстове. Сред основните затруднения в будологията и синологията¹ можем да посочим необятността и специфичната терминология, темпоралната и идейната, особено за западните изследователи, отдалеченост и бурното взаимодействие между отделните учения, чиято динамика е в голяма степен непозната за учените с не-азиатски произход. На особеностите на появата и на характеристиките на китайския будизъм са посветени редица разработки, но повечето от тях са фокусирани върху него в образа му на цялостно и завършено явление, но не и на факторите, довели до възможността за възникването му като такава. Подобна тенденция се наблюдава и в изследванията върху разглеждания от нас в настоящата дисертация трактат, „Събуждане на вярата в Махаяна“, налични основно под формата на статии², като

¹ Въпреки че под „синология“ (от къснолатинското Sina – Китай) или китаистика традиционно се разбира комплекс от науки, изучаващи историята, икономиката, политиката, философията, езика, литературата, културата на Древен и съвременен Китай, за целите на настоящето изследване в общия случай този термин следва да бъде разбран като обозначаващ съответните духовни и културологични аспекти.

² Walter Liebenthal, *New light on Mahayana-sraddhotpada Sastra* (T'oung Pao: International Journal of Chinese Studies, Vol. 46, n.3-5, 1958), 155 – 216; Walter Liebenthal, *The Oldest Commentary on the Mahayana-sraddhotpada Sastra* (Studies in buddhistic culture : the "Bukkyō bunka kenkyū", n.6/7, 1958), 1 – 7; Chi Hoi, *Understanding The Awakening of Faith in the Mahayana. An edited Explication of the Discourse on the Awakening of Faith in the Mahayana* (USA, San Francisco, 2008) Vol. 1-5; Rossa O. Muireartaigh, *Awakening of Faith: the ideological influences in D. T. Suzuki's translation of Acvaghosha's discourse on the Awakening of Faith in the Mahayana* (Aichi Prefectural University, 2011); Tao Jin, *The Transmission Discourse of Qixinlun* (Taiwan Journal of Buddhist Studies, 25, 06.2013), 99-178; Tao Jin, *The Self-Imposed Textual Organization (Kegan 科判) in Qixinlun: Some Major Forms and a Few Possible Problems* (Dharma Drum Journal of Buddhist Studies, 21, 2017), 1-39; Tao Jin, *The 'Mahāyāna' in the*

основната част от тях се занимава със спекулации по отношение на неговата „автентичност“³. По-задълбочено изследване на трактата представлява текстът на дисертацията на Йолен Лаи⁴, в която той изследва развиващите се китайски махаянски мотиви, но в нея авторът поставя главния акцент на тълкуването спрямо класическия коментар на Фадзан върху оригиналния текст⁵ и това влияние се отчита в целия ѝ обем. По този начин текстът на Лаи се явява изследване, обхващащо наличието на трактата и неговото последвало интерпретиране, но в съзвучие с посочената тенденция за тълкуване на елементите на китайския будизъм сами по себе си като налични и вече оформени, в него не се обръща изрично внимание на факторите, довели до появата на самия текст като носител на особеностите на това бъдещо развитие. Друг доста разпространен подход към изследването на модусите на китайския будизъм през този и други сходни с него трактати е поставянето на фокус на идеята за Татхагата-гарбха и Буда-природата, но поради причините, че вече съществуват обстойни изследвания по темата, както и фактът, че други текстове, например Ратнаготравибхага и Ланкаватара-сутра, са сравнително по-подходящи за детайлно изследване на предмета, тя умишлено бива оставена извън обхвата на настоящето изследване. Общата теоретико-идейна насоченост на посочените изследвания, както и спецификата на тези теоретични анализи, са факторите,

Awakening of Faith in Mahāyāna: Its Meaning and Use, and the Confusion thereof (Critical Review for Buddhist studies (CRBS) 22, 2017), 151-190

³ Paul Demieville, *Sur l'authenticité du Ta Tch'ingK'i Sin Louen*, (Bulletin de la Maison Franco-Japonaise, 2, 2, 1929); William H. Grosnick, The Categories of T'i, Hsiang, and Yung: Evidence that Paramārtha Composed the Awakening of Faith (The Journal of the International Association of Buddhist Studies, Volume 12, 1989, Number 1); Francesca Tarocco, Lost in Translation? The "Treatise on the Mahāyāna Awakening of Faith (Dashengqixinlun)" and Its Modern Readings (Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol.71, No.2., 2008); Charles Muller, East Asian Apocryphal Scriptures: Their Origin and Role in the Development of Sinitic Buddhism (Bulletin of Toyo Gakuen University, Vol. 6, 1998)

⁴ Whalen Lai, *The Awakening Of Faith In Mahayana (Ta-Ch'engCh'i-Hs In Lun). A Study Of The Unfolding Of Sinitic Mahayana Motifs* (Cambridge: Harvard University, 1975)

⁵ Наличен на английски език като Dirck Vorenkamp, tr., *An English Translation Of Fa-Tsang's Commentary On The Awakening Of Faith* (Studies in Asian Thought and Religion; Volume 28) (New York: Edwin Mellen Press, 2004)

предизвикали нашия изследователски интерес към въпроса за формирането на философската концептуалност на китайския будизъм в периода на неговото формиране спрямо влиянието на даоистката смислова конотация, разглеждана като автохтонна традиция за китайската култура по това време.

Допълнителна ценност и **актуалност** на нашето изследване представлява и фактът, че в България до момента не съществуват собствено философски или историко-философски разработки върху китайския будизъм и конкретно върху формирането на неговия философски концептуализъм под влиянието на разпространените даоистки и неодаоистки схващания. Според нас изследване с такава насоченост представлява ценен крос-културен и интердисциплинарен мост и съответно като такова би било добро допълнение и важна част от палитрата на източно-философските текстове на български език. Основната причина за това е, че представеното тук изследване се основава на широк спектър от първоначални предпоставки както от индийската, така и от китайската традиции, което според нас е в реалност и най-обективният и историко-философски издържан метод за разкриване предпоставките за възникване на дадено явление и истински дълбокото разбиране на формирането и същностните характеристики на неговите елементи, било то цели учения и школи или концепции, понятия и отделни термини. Настоящото изследване ще бъде проведено на основата на трактата „Събуждане на вярата в Махаяна“, който е избран поради особената позиция, която заема в историята на развитието на китайския будизъм и който сам по себе си според нас представлява преломен момент за формирането на идейния и терминологичен концептуализъм на източноазиатския будизъм. Самият трактат е посочен от водещи руски изследователи като един от най-авторитетните и важни за формирането на китайския будизъм текстове, показващи как будистките теория и практики се приспособяват към китайския начин на мислене, като при това можем да констатираме, че липсва задълбочено изследване на предпоставките, довели до появата и до посочената специфичност на актуализацията на идейния и понятиен апарат, използван в трактата.

Следователно поставената чрез тази разработка цел е в голяма степен да бъде разкрита механиката и модусите на възникване на типичната за китайския будизъм концептуализация като динамично явление, което в общия случай бива изследвано като статично и вече формирано. Освен това считаме, че актуалността на предмета в научен аспект е обусловена от необходимостта китайският будизъм да бъде припознат и оценен като уникален и същностно нов теоретичен конструкт на специфични предпоставки, уникални за времевия, географския и културния ареал, а не просто като продължение на индийската традиция на друго място. Това би довело както до по-дълбоко и правилно познаване на този феномен, така и до създаване на предпоставка за сближаване на изследователските полета на учени, специализиращи в различни източни и азиатски хуманитарни области, като метод за създаване на по-пълно разбиране и следователно неедностранчиво тълкуване и изследване. Конкретно чрез изследването на трактата „Събуждане на вярата в Махаяна“ ние се стремим да отговорим на такива съществени теоретични въпроси, като например защо дадени понятия устояват и остават след преноса и превода, доколко те се запазват в своето оригинално съдържание, в каква степен и как се променят след асимилирането им, как тази промяна на ключови будистки концепции води до своеобразна еволюция на будистката мисъл и следователно до същностно нов тип източноазиатски будизъм. Поддържайки становището, че за да бъде разбран подобен многоаспектен феномен, според нас е необходимо излизане извън границите на чисто философската гледна точка, в изследването са включени също така и културологични, лингвистични и исторически предпоставки, които да помогнат за сформирването на по-пълна и подробна представа за процеса на синологизирането на будизма.

В този контекст **обектът** на настоящето изследване е източноазиатският будизъм в неговата китайска вариантна форма, а негов **предмет** се явява присъщата му концептуализация посредством даоистката рецепция. Съответно **целта** на настоящето изследване е да се разкрие философският концептуализъм в източноазиатски будизъм през призмата на даоистката рецепция на класическия будизъм.

Основните **задачи**, чието решаване е цел на настоящето изследване, са следните:

1. Да се разкрие схематично спецификата на идейната концептуализация, присъща за ранния будизъм в Индия и за пред-философската мисъл в Китай.

2. Да се установят и изведат характеристиките на актуализацията на категориалната структура в неодаоизма през периода Уей-Дзин и на философско-смысловото поле на преводаческо-интерпретативната техника на гъ-и.

3. Да се разграничат и анализират особеностите на навлизането на будизма и свързаните с това методи на преводаческите и тълкувателни техники, довели до синологизирането на будисткия канон през IV-V век и текстовото излизане извън парадигмата на класическия будизъм

4. Да се изследват и да бъдат предложени нови заключения относно реципирането на даоистки интенции в будисткия трактат „Събуждане на вярата в Махаяна“ и съответното влияние на даоистките смислови интенции върху основните будистки концепции в трактата.

От **методологическа гледна точка** универсалните използвани похвати са тези на анализ, синтез и класификация. Извеждането на основните заключения от всяка една от отделните смислови части на дисертацията става посредством различни допълнителни методи в съответствие с конкретната тематика. Разгледано в цялост, всяка една част започва с изследване на историко-философския контекст, който в последствие бива обединен с и надграден посредством семантичен, лингвистично-филологичен, херменевтичен или съответно концептуално-съдържателен анализ, чрез което спецификите на всяка една от отделните части бива изследвана по подходящ начин.

Основният текст, върху който е концентрирано изследването на настоящата разработка, е трактатът „Събуждане на вярата в Махаяна“. Той представлява кратък

и сбит текст, написан максимално пестеливо с цел да обедини разнообразни Махаяна мотиви в общ корпус и система. По стила на писане, както и поради липсата на магически и популярни мотиви и слабо застъпените практически насочени духовни насоки, може да бъде отсъдено, че е предназначен за сравнително добре образовани хора, запознати с материята и заинтересовани от нея философски. Трактатът се появява в Китай в средата на шести век, някъде между 550 и 575г., и идейно и съдържателно принадлежи към сутрите-синтез на идеите на Мадхямика и Йогачара философиите - „Сутрите на трансценденталната мъдрост“ или още Праджня-парамита сутри. Нашата позиция, базирана върху представените теории и източници, се придържа към идеята, че трактатът е написан в Китай от или с помощта на китайски автори, философи или преводачи, въпреки че авторството на трактата до момента остава неизяснено и на този етап все още няма убедителни доказателства, които със сигурност да определят произхода на „Събуждане на вярата в Махаяна“. Тази неяснота, комбинирана със специфичния понятиен и идеен апарат на текста, разгледани паралелно с популярните съвсем скоро преди появата на трактата актуални идеи на неодаоизма, е и основната мотивация зад решението даоистките рецепции на будисткото учение в Китай да бъдат разгледани именно през неговата призма.

В „Приложение“ е поместен и частичен превод на разглеждания трактат⁶, който се явява първи на български език, въпреки популярността му сред учените в областта в Западна Европа, Русия и Азия. Интерес представлява фактът, че във всеки един от преводите се наблюдава различен тълкувателен подход, което от своя страна води и до разлики в крайния текст и съвсем логично и до трудности в самия процес на превеждането му. Те са пряк резултат от стила на написване на „Събуждане на вярата в Махаяна“, характеризиращ се с пределна сбитост и едновременно с това със стремеж към пълнота на изложението. Стремежът на оригиналния автор към

⁶ Частичният превод е направен въз основа на превода на Йошито Хакеда от 2006г. (Yoshito S. Hakeda, tr. and comm., *The Awakening of Faith. Attributed to Asvaghosha* (New York: Columbia University Press, 2006)

лакони́чност и максимално олекотена структура води понякога до непълно или нееднозначно определение на термините в него. Вероятно за съвременниците му липсващите елементи са били подразбиращи се, но за изследователите от нашето време това не е така и изисква допълнително усилие за разбирането и мисловната подредба на елементите на текста. Особена трудност разбира се представлява най-висшият принцип или още най-високата реалност, която в случая конвенционално наричаме Абсолют- един от основните изследвани концепти на настоящата дисертация.

II. Структура, обем и резюмирано съдържание на дисертацията

Структура и обем:

Дисертационният труд е с обем 199 страници. Състои се от увод, три глави и заключение. Библиографията съдържа общо 120 източника, от които 6 заглавия на български език, 93 на английски език, 12 на руски език и 9 източника в електронен формат. В „Приложение“ са поместени четири фигури, частичен превод от английски език на трактата „Събуждане на вярата в Махаяна“ и списък с имена и транслитерации.

Изложението на дисертационния труд е организирано в три глави, със съответно четири, три и три параграфа, като във всяка от тях се разглежда определен аспект на концептуализиращия принцип на философската мисъл в двете изследвани традиции и динамиката между тях в процеса на формирането същностните характеристики на новото явление на източноазиатския будизъм.

Резюмирано съдържание на дисертацията:

Глава първа (стр. 14-72), озаглавена „Идейна концептуализация на философската мисъл в Древен Китай и Древна Индия“, се състои от четири параграфа. В **първи параграф** (1.1, стр. 14-19), „Обзор и анализ на литературните източници по темата ” е разгледано развитието на интереса на учените към областта на източноазиатския будизъм и китайската философия, както и литературата и изследванията по темата. Посочени са както основните и най-авторитетни от тях, които се явяват базови за всяко едно изследване в областта, така и редица статии, специализирани в тематиката на настоящата дисертация и текста, разглеждан в нея – трактатът „Събуждане на вярата в Махаяна“. Уточнено е мястото на настоящата разработка в синологическите и будоложките изследвания в съответствие с вече съществуващите като основаваща се на широк спектър от първоначални предпоставки и целяща разкриването на спецификите на формирането на особеностите на китайската будистка традиция чрез употреба на крос-културен и

интердисциплинарен подход към изследването на китайския будизъм в смисъла на обвързване на експертизи на различни области с цел изясняване на даден въпрос.

Във **втори параграф** (1.2, стр. 20-45), озаглавен „Идейна концептуализация на ранния будизъм в Индия”, са анализирани предпоставките, довели до развитието на най-разпространените индийски философски школи и религиозни тенденции и до индуската култура и религия като цяло. Посочени са характеристиките и особеностите на двата основни класа системи на индийската философия – ортодоксалните (*астика*) и неортодоксалните (*настика*) и как на техния фон будизмът се явява колкото „ново“ явление, толкова и естествено продължение на някои основни доктрини и концепции, тълкувани по алтернативен начин. В главата се акцентира на това, че именно заложеният от индийската духовна традиция комплекс от идейно-доктринални тези и смислови рефлексии определя и оформя особеностите на будисткия философски концептуализъм. В главата е представено в детайли и основополагащото учение на будизма – Четирите Благородни истини, явяващи се образец на концептуалната характеристика на ранния класически индийски будизъм. Подробно е разгледан процесът на възникване и развитие на двата основни клона в индийския будизъм – Тхеравада и Махасангхика – и начинът, по който те се диференцират и развиват в отделните школи на направленията Хинаяна и Махаяна, които започват да бъдат активно прозелитирани извън границите на Индия.

В **трети параграф** (1.3, стр. 46-69), „Концептуалният схематизъм на пред-философската мисъл в Китай”, по сходен начин са анализирани предпоставките, довели до развитието на даоизма и неговите доктрини в Китай, където властва изцяло различен концептуализиращ принцип със собствени специфики и характерни особености. Сред причините за неговото широко разпространение и силния отзвук на ученията му през следващите векове е изтъкнат фактът, че основите на типичната за школата на Дао концептуализация могат да бъдат открити и в още по-ранни значими местни мисловни традиции и структури по сходен начин, по който ранният будизъм инкорпорира брахманистката лексика и понятия, но също така от своя

страна оформя и концептуалния схематизъм на бъдещата китайска философска мисъл. Първата традиционна китайска концептуализираща схема е тази на И-дзин, заложена в един от най-ранните текстове, силно повлияли и формирали мисловния модел на китайците, а втората е обвързана с идеята за динамиката, въплътена в символиката на Ин и Ян, тъй като една от основните черти на китайската философска мисъл винаги е била тенденцията и способността да синтезира и обединява – както сходни, така и противоположни от западна гледна точка принципи. По този начин в лицето на даоизма този набор от схващания и традиции придобива форма и метод на самосъзнание, саморефлексия, размисъл и себеизразяване, включително „философски“, което от своя страна бележи и специфичната форма на концептуализация, която е характерна за китайската мисъл през следващите векове.

Последния, *четвърти параграф* (1.4, стр. 70-72), „Обобщение“, съдържа силно синтезирано представеното в предходните два параграфа и са представени изводите, направени в тази първа част от нашето изследване. В резултат на това бива установено, че всяка от двете традиции носи своите определени специфики и способности на философстване и особености на мисълта, които биват запазени дори и при поява на същностно нови доктрини. Употребата на един и същ език и набор от термини и понятия, еднаквият културологичен и етнически произход, както и склонността към определен вид мисловна нагласа и методи на размишление са част от факторите, фиксиращи иначе „флуидния“ концептуализъм, характерен за повечето от разглежданите понятия. Следователно можем да заключим, че съществуват фундаментални разлики в типа концептуализъм на Древна Индия и Древен Китай, като присъщият за всяка от тях бива поддържан, преоткриван и реинтерпретиран в умерени граници в хода на историко-философското ѝ развитие, което именно представлява и концептуализиращата рамка на съответната традиция. Тя съответно дава отправната точка и базовия фундамент, единствено спрямо които по-нататъшните история и развитие, както на будизмът, така и на появилия се по-късно неодаоизъм, могат да бъдат разбрани и изследвани.

Глава втора (стр. 73-128), озаглавена „Навлизание и разпространение на будизма в Китай. Практики за превод и тълкуване ”, се състои от три параграфа и в нея биват разграничени и анализирани особеностите на навлизането на будизма и свързаните с това методи на преводаческите и тълкувателни техники, довели до синологизирането на будисткия канон през IV-V век и текстовото излизане извън парадигмата на класическия будизъм. В процеса на това изследване са също така установени и изведени характеристиките на актуализацията на категориалната структура в неодаоизма през периода Уей-Дзин и на философско-смысловото поле на преводаческо-интерпретативната техника на гъ-и.

В *първи параграф* (2.1, стр. 73-81), „Особености на навлизането на будизма по време на династия Хан и специфики на първите будистки преводи ”, е разгледана традиционната периодизация на навлизането и разпространението на будизма в Китай, като е пояснено, че тя може да бъде разделена на три периода, характеризиращи се с различна степен на развитие на будистките идеи и прецизност на преводаческите техники. Първият етап от китайската история, свързан с навлизането на будизма, е периодът на династия Хан, златната ера в историята на китайската империя и в параграфа е изследвано по какъв начин синтезът на идеи и ценности представлява първата среда, посрещнала будизма при неговото навлизание в Поднебесната. Тъй като е прието, че историята на преводите на будистките сутри е неотделима от историята на разпространението на будизма в Китай, в параграфа е разгледана преводаческата дейност и приносите на двата основни преводача от най-ранния етап на навлизането на будистките учения в Китай – Ан Шигао и Локакшема – като техните преводи, появили се по едно и също време, на съответно Хинаяна и Махаяна текстове, залагат основите на типичната и специфична за бъдещия китайски будизъм амалгама от двете основни индийски направления. Анализирано е и отслабването на влиянието на конфуцианизма, съпътстващо залеза на династия Хан, и завръщането на много мислители към вече пренебрегнатите класики на даоизма, което, спрямо резултатите от изследването, в голяма степен оформя мисловната рамка на китайската философска мисъл за следващите 250 години.

Втори параграф (2.2, стр. 82-113), озаглавен „Актуализация на категориалната структура в неодаоизма през периода Уей-Дзин и философско-смыслево поле на преводаческо-интерпретативната техника на гъ-и“, се явява основният фокус на втора глава, тъй като в него са изследвани динамичните процеси на актуализация на философско-категориалната структура в китайската философска мисъл и в частност неодаоизма в периода между 220 и 420г., отговор на новата насока на философска концептуализация, заложена по времето на залеза на династия Хан и в голяма степен свързаното с него дискредитиране на конфуцианските доктрини. Времевият диапазон между трети и пети век се явява период на парадигмално изместване, характеризиращо се с фундаментална промяна във философските подходи и основните положения и въвеждане на нетипична до този момент за китайската философска мисъл метафизична нагласа. Тя бива създадена и развита в духа на китайската синкретична нагласа в рамките на т.нар. „тъмни учения“, които функционират като теоретичен посредник между местната китайска и будистка философия, предоставяйки на ранните преводачи както терминологични средства, така и концепциите, чрез които индийското будистко учение бива познато в Китай през III - Vв.. Изследването приема, че в много отношения този вид „неодаоистки“ терминологични заемки са били ключови за интерпретацията и адаптацията на редица будистки концепции в Китай.

Най-явната проява на адаптацията на будистките понятия към даоистките класически доктрини е съществуващата през трети и четвърти век традиция на гъ-и, стандартно превеждана като „напасване на понятията“, а нейният произход може да се проследи още до моделите на ханската мисъл. В главата е представена детайлно полемиката около термина през последните няколко години. От една страна гъ-и представлява обща тема в много въвеждащи или общи представяния на историята на будизма, в които се приема, че преводаческата техника на гъ-и има основна роля в преноса и ранната асимилация на будизма в Китай и представлява „съчетаване“ или „замяна“ на будистки термини в текстовете с даоистки такива. От другата страна на полемиката стои твърдението, че гъ-и, както бива разбирано в съвременната будология и синология, е изцяло новосъздаден конструкт с цел обяснение на

методите и процеса на ранната преводаческа дейност на будистки сутри и няма нищо общо със същинската преводаческата дейност.

В настоящето изследване ние не се стремим да докажем абсолютната валидност на една от двете страни и напълно да оборим другата, а заемаме срединна, сравнително неутрална позиция – приемаме, че понятието гъ-и е съвременен конструкт, както и филологическата критика, предложена от втората представена позиция, но от философска гледна точка не сме съгласни с омаловажаването на тази тенденция при преноса на будизма в Китай. Макар и кратко и ограничено просъществувала като такава със съответното име, или още, като просъществувала официално, пространното разглеждане на съществуващите преди това философски традиции и нагласи, на условията на навлизане, превод и тълкуване на будистките текстове, повлияли силно върху възникналите в последствие специфично китайски будистки школи, и особено на интеракцията между будистки и даоистки мислители, предложено тук, цели да покаже, че тази тенденция, макар и в неофициален вид, е оказала голямо влияние на развитието на китайския будизъм за векове напред. Езикът и думите влияят силно на мисловните структури, склонността към даден вид изразяване или употребата на термин. А понятие, силно смислово заредено във философски, религиозен и културен план, употребено в друг, особено чужд, контекст, несъмнено повлича след себе си нетипични за първоначалното съдържание на текста символики и тълкувания.

С развитието на неодаоистката философска мисъл и разработването на същностно китайски метафизични идеи постепенно бива усъвършенстван и подходът към превода и интерпретацията на наличните в индийските будистки текстове идеи и понятия. В главата са разгледани вижданията на някои от основните представители на школата на даоистите, като например Хъ Йен(193-249) и Гуо Сян (-312). Най-детайлно са изложени схващанията и в голяма степен иновативните идеи на Уан Би (226-249), според които първичното небитие е отвъд всяко определение и описание, като е същевременно форма на чисто съществуване и битие, първична субстанция (бънти), в която същността и функцията са едно и също. Това тълкуване

довежда до концепцията за „у“ или още „небитието“ като основа на всички неща или по-точно казано – като основа на битието на всички неща. Идеите, съдържащи се в Праджня-парамита-сутрите, се оказват доста близки до този вид даоистки метафизически разсъждения и следователно по това време се оказва наистина удачно и уместно будистките монаси да използват вече наличната популярна терминология и аргументация, за да обосновават и обясняват своите доктрини. Китайските мислители и преводачи постепенно започват да налагат по-дълбока и осмислена интерпретация, характеризираща се с по-философско съдържание. Анализирано е как методът на гъ-и продължава да бъде употребяван, но вече представлява използване на подходящи аналогии, а не просто на замяна на термини с вече познати, като тази негова форма бива наречена „разграничаването между думи и значения“. Развитието и усъвършенстването на техниката на гъ-и води до дълбоки изменения в превежданите понятия и идеи, базирани върху промяна на изходните предпоставки така, че да пасват на китайския светоглед и философска мисъл.

Третият параграф на втора глава (2.3, стр. 114-128), „Синологизирането на будисткия канон през IV-V век и текстовото излизане извън парадигмата на класическия будизъм“, е посветен на процеса на синологизирането на будисткия канон, като е изследван процесът на пристигането и приемането на будистките идеи и писания. Осъществилият се синтез на текстове от различни основни будистки направления и школи е и една от причините още поначало да се появи разлика в китайския спрямо индийския будизъм, която тепърва щяла да се задълбочава, а основната характеристика на новото учение се явява склонността и възможността му в духа на китайската традиция да обема, инкорпорира и хармонизира различните му аспекти. Напливът от текстове води до необходимостта от усъвършенстване на преводаческите техники и практики и през следващите векове се появяват и развиват и разнообразни подходи за превод на индийските будистки сутри на китайски език. С увеличаването на броя на преводите се появява и нуждата от начин за систематизиране и оценяване на новопридобитите текстове, както и способ за каталогизиране, подреждане и лесен достъп до тях. Поради тази и други причини се ражда „науката“ за създаване на каталози, а основната формираща характеристика

на китайския будистки канон и традиция се явява склонността им синкретично да обемат, инкорпорират и хармонизират различните аспекти на класическия будизъм, като предлагат ново и подходящо тълкуване върху тях. В параграфа са описани също така и основните трудности, свързани с преводите на индийските будистки сутри на китайски език, като например „Петте отклонения от оригинала“, „Трите трудности“ и „Петте вида непреводими думи“, описани от Дао-ан. Изследването показва, че покачващото се ниво на запознатост с оригиналния смисъл на индийските будистки доктрини и качеството на преводите им на китайски език, комбинирано с активната акумулация на нови текстове и съставянето на китайски будистки канон, се явяват идеалните предпоставки за появата на специфичен набор от текстове със спорен произход, в общия случай целящи да популяризират и направят будизма по-достъпен и привлекателен за китайските адепти. По такъв начин е въведен и изследваният в третата глава трактат, явяващ се един от най-авторитетните и важни за китайския будизъм текстове от тази група, а именно „Събуждане на вярата в Махаяна“. Този трактат се явява и своеобразно въплъщение на все по-популярната интерпретация на будистките концепции и понятия в съответствие с традиционните традиции, или казано по друг начин – на начина по който будистките теория и практики се приспособяват към китайския начин на мислене и самоусъвършенстване.

Глава трета (стр. 129-181), озаглавена „Реципиране на даоистки интенции в будисткия трактат „Събуждане на вярата в Махаяна““, се състои от три параграфа и два подпараграфа и представлява основната собствено изследователска част от представената дисертация. В нея е изследван начинът, по който същностно китайският концептуализационен маниер, присъщ за неодаоистките учения, повлиява върху будистката доктрина и дава начало на формирането на будисткия концептуализъм в неговата китайска разновидност като същностно ново будистко доктринално направление.

Методологически това е направено чрез извеждане на някои от основните налични в трактата общобудистки термини и съветните концепции и философски

понятия в индийската и китайската философски традиции. По такъв начин в синтезиран вид са представени разликите в типа концептуализация, довели до развитието на дадения термин по съответния начин, и е възможно да бъде направен извод за произхода, характера и типа концептуализиращ принцип, довел до формирането на използваните в трактата вариации на будистки термини.

Първият параграф на третата глава (3.1, стр. 129-136) е озаглавен „Специфика, произход, структура и съдържание“ и както наименованието подсказва, в него накратко са представени спецификата, структурата, съдържанието на трактата и неговата позиция в развитието на будистката философска мисъл, както и природата на спорния му произход. Трактатът „Събуждане на вярата в Махаяна“ представлява кратък и сбит текст, написан максимално пестеливо с цел да обедини разнообразни Махаяна мотиви в общ корпус и система. Той се появява в Китай в средата на шести век, някъде между 550 и 575г. и идейно и съдържателно принадлежи към сутрите-синтез на идеите на Мадхямика и Йогачара философиите, които представляват особен интерес за неодаоистките мислители. Трактатът е традиционно условно приет като преведен от Парамарта и приписан на Ашвагоша като истински автор, въпреки че авторството на трактата до момента остава неизяснено. Съществуват различни теории за индийски и китайски автори, включително и за Парамарта като такъв в стремежа си да популяризира *Татхагатагарбха*-теорията и философията на *Виджняна-вада* в Китай. Нашата позиция, базирана върху представените теории и източници, се придържа към идеята, че трактатът е написан в Китай от или с помощта на китайски автори, философи или преводачи. Философският концептуализъм и структурата на текста, разгледани паралелно с популярните съвсем скоро преди появата на трактата актуални идеи на неодаоизма, също сочат в тази насока, а анализът им предлага интересен поглед върху употребата на базовата градивна идейна двойка на „същност-функция“ при разясняването и създаването на будистка литература.

Във **втори параграф** (3.2., стр. 137-179), „Влияние на даоистките смислови интенции върху основните будистки концепции в трактата“, са разгледани първите

три елемента от дискурса върху „Едно Съзнание, Два Аспекта, Три Величия, Четири Вери и Пет Практики“, т.е. трактата „Събуждане на вярата в Махаяна“, като представляващи теоретичната философска рамка на трактата. „Едно-то Съзнание“ е абсолютната реалност, която обхваща всички аспекти както на феноменалния, така и на трансценденталния свят. Спецификата на изложението се корени в това, че макар и различни сами по себе си, те са двете страни на една и съща същност, която може да бъде изразена единствено през тях. Първият от Двата Аспекта е този на Съзнанието от гледна точка на Абсолюта, като в представянето му е обърнато основно внимание на синологизирането на концепта и преходът от индийската „недуалистична“ представа към своеобразен китайски синкретичен „реализъм“. Вторият аспект е този на Съзнанието от гледна точка на Явленията и връзката му с парадигмата „същност-функция“ - една от една от най-ранните и широко разпространени форми на източноазиатска будистка херменевтика, и как тя може да бъде отнесена към доктрината за Средния път.

В *първия подпараграф* (3.2.1, стр.140-158), „Концепцията за „Едно Съзнание“ като еквивалент на класическото индийско будистко понятие „Шунята““, е изследвана концепцията за Едно-то Съзнанието, или още *Татхата*, като принципът и върховният първоизточник на всичко, т.е. това, което ние бихме нарекли Абсолют. За да могат да бъдат открити спецификите и новите особености в идеята за Едно Съзнание в трактата „Събуждане на вярата в Махаяна“ са въведени, анализирани и сравнени две от основните концепции или още еквиваленти на Абсолюта от индийската и от китайската философия, съответно Шунята, развита от Нагарджуна в „Муламадхямика-карика“, и Дао през тълкуването му от неодаоистки мислители.

Като основни са изведени три смислово свързани обяснения на Пустотата - като отрицание на *свабхава*, т.е. на самостоятелната, отделна и независима природа на явленията и съществата; като *упая*, т.е. средство, за надмогване на погрешните виждания и крайностите на нихилизма и материализма и като „пустота на Пустотата“, целяща надмогването дори и на самата концепция за нея. Същевременно

някои китайски мислители от четвърти и пети век интерпретират доктрината за пустотата в популярната по това време терминология на „Тъмните учения“, като се фокусират върху връзката между „фундаменталното небитие“ (*бън-у*) и „крайното битие“ (*мо-йоу*). Основният въпрос, вълнуващ представителите на „Тъмната школа“, се състои в отношението между „йоу“ (битието) и „у“ (небитието), но в резултат на направения анализ става ясно, че за разлика от възможното в българския език разбиране за битие и небитие като за нещо и нищо, в китайския става въпрос повече за нещо и неговото допълващо го друго. По този начин на „у“, макар и обозначаващо негативния аспект на двойката, е възможно да бъде придадено и позитивно, дори създаващо значение. По този начин съществуването бива разглеждано като резултат от баланса и действието и на двете сили от двойката, то е комбинацията от битие и небитие. В подпараграфа са разгледани вижданията на три от основните представители на неодаоистката школа – Уан Би, Гуо Сян и Джан Джан, като основно внимание и стойност за целите на настоящето изследване имат разработките на първия. Анализирайки философски текста на „Даодъдзин“, Уан Би стига до извода, че това, от което произхожда и към което се връща всичко, не може да бъде конкретно нещо, или битие, само по себе си; т.е. ако Дао „е“, то всичко друго не би могло да „е“. По този начин той конституира „у“ като първоприродата и източника на всички неща и същества, т.е. на „йоу“, и следователно щом Дао също е първоприродата и източника на всички неща и същества, то те представляват едно и също нещо. Това отъждествяване се явява съществена стъпка към сближаването на индийската идея за *шуня* и китайската – за Дао, а именно то прави възможно в крайна сметка появата на този в известен смисъл нов вид Абсолют – хибрид между двете концепции – представен в разглеждания трактат. Изследването води до извода, че за разлика от индийския си вариант, в китайския будизъм като най-висша истина кристализира Татхата – абсолют, различаващ се от *а-шуня*, отново носител на положителен аспект. В това понятие китайската философска мисъл влага допълнително значение като синтез на двете крайности и нещо, притежаващо по-висша природа, вид своеобразен Над-абсолют.

Вторият подпараграф (3.2.2, стр.159-179), озаглавен „Концепцията за „Двата Аспекта“ като преход от индийската недуалистична представа към китайски синкретичен „реализъм“. Същност-функция и Съзнанието от гледна точка на Явленията“, отново разглежда концепцията за Едно-то Съзнание, но този път през неговите Два Аспекта. Възможността за представянето ѝ едновременно от гледна точка на явленията и от гледна точка на Абсолюта се дължи на реструктурирането ѝ през парадигмата „същност-функция“ или още *ти-юн* - една от една от най-ранните и широко разпространени форми на източноазиатската будистка херменевтика, както и най-използваната такава от будистките коментатори в продължение на няколко века. Конкретно в китайския будизъм, утилизирайки склонността за обяснение чрез недуалистичност, „същност-функция“ цели да надмогне разграничението между имащото форма и нищото, небитието и битието и в крайна сметка – между двата аспекта на *Татхата*.

Разглеждането на Абсолюта през двойката *ти-юн* цели хармонизирането на концепции, несъотнесими в индийския будизъм, и невъзможността за това предпоставя и нуждата от нов подход и от създаването на техен китайски еквивалент, който едновременно да отговаря на оригинала в достатъчна степен, но и да бъде достъпен и привлекателен за китайските адепти. Поради тази причина трактатът предлага и още една алтернатива за решение на проблема с интеракцията помежду двата аспекта на Абсолюта чрез въвеждането на „Трите Величия“, отнасящи се до употребата и значението на представката „маха“ в Махаяна, Голямата или още Великата колесница, в нейната употреба в трактата като синоним на Татхата. Те са представени като *ти*, *сян* (форма) и *юн* и въпреки че са три на брой запазват динамиката на класическата китайска двойка „същност-функция“, използвана, за да онагледят връзката между безформения Абсолют и неговата манифестация и да обясни на китайските адепти, за които до преди това тя е непозната, теорията Трикая. Теорията за Трите тела на Буда (Трикая) се явява една от централните доктрини в Махаяна и също е детайлно представена в подпараграфа, за да могат да бъдат онагледени разликите ѝ спрямо китайската ѝ интерпретация. На този етап в изследването вече ясно могат да бъдат разграничени значителни отклонения от

класическите индийски будистки доктрини, от Шуня-вада учението, от схващането, че неизразимата, недиференцирана Пустота е единствената реалност, като дори и идеята за нея трябва да бъде надмогната. Разликата в описанието и в позицията, в която е поставена Татхата, може да бъде открита на няколко места в текста, а най-явно личи в поставянето ѝ на по-висока позиция, след позитивното ѝ определяне не само като *шуня*, но и като *а-шуня*.

Последната индийска концепция, спрямо която е изследвано Едно-то Съзнание през неговите два аспекта, е тази на доктрината на Нагарджуна за Средния път и Двете истини – конвенционалната, отнасяща се към феноменалния свят и ежедневието човешки житейски опит, и абсолютната, представляваща не-концептуално възприемане и осъзнаване на пустотата, в което липсва субект-обектна дуалност. Двете истини заедно постулират пустотата, т.е. нереалността, както на обектите, така и тази на Пустотата изобщо. Това се явява пълно и абсолютно отрицание на всяка възможност за собствено съществуване и непроменлива форма и показва, че в класическия индийски будизъм се утвърждава липсата на дуалистична реалност, в която *Шунята* да е абсолютно реална, а явленията – абсолютно нереални и конституира и нея като единствено и само пустота на конвенционално обусловените феномени. Проведеното изследване върху трактата изведе същностни различия спрямо тази формулировка и ясно доловими даоистки лайтмотиви в реинтерпретацията. Силното даоистко влияние се манифестира чрез изменения в съответствие с традиционните даоистки доктрини, състоящи се в особен вид „онтологизиране“ и утвърждаване на реалността на явленията, доколкото те са проявления на и имат своята същност в *Татхата*.

В **третия параграф** на трета глава (3.3, стр.180-181), „Заклучения относно влиянието на неодаоисткия концептуализъм върху формирането на китайска будистка терминология“ са синтезирани следните три заключения, изведени от главата:

1. Под влиянието на даоистката рецепция на будистките доктрини и на актуализираната категориалност на неодаоистката доктрина, *Татхата* или „Едно-то Съзнание“ бива пресемантизирана като Абсолют в неговия позитивен аспект като нещо реално съществуващо.

2. Използваната от китайските будистки мислители херменевтическа парадигма „същност-функция“ и нейната схематика има ключова роля в синитизирането на будизма чрез надмогване на двата аспекта на Абсолюта, конституирайки ги като две проявления на една и съща същност. Чрез нея биват реструктуриран базовата класическа индийска будистка концепция на Трикая. Трите тела на Буда, отнасящи се към трите отделни аспекта на проявление на Буда, са реинтерпретирани в схематиката на *ти-юн*, за да бъде направена теорията достъпна за китайските адепти и да бъде онагледен и разбираем за тях връзката между безформения Абсолют и неговата манифестация.

3. В трактатът „Събуждане на вярата в Махаяна“ се забелязва значително отклонение от класическите индийски будистки доктрини на Шуня-вада, което показва преход от индийската „недуалистина“ представа към своеобразен китайски синкретичен „реализъм“

Заклучение и тези за защита

В резултат на проведеното изследване на спецификата на философския концептуализъм в източноазиатския будизъм през една възможна даоистката рецепция на класическия будизъм ние достигаме до следните изводи.

Поддържайки становището, че основата и отправната точка на всеки един тип концептуализация е наборът от специфични идейни и културни предпоставки, и следователно индивидите, представители на различни философски традиции, представят различни тълкувания на едно и също понятие, влагайки обаче различаваща се същностна идея в него, като всяка от тях се базира на съответната философска традиция и предпоставки; стигаме до заключението, че духовните традиции на Индия и Китай имат свои собствени, различаващи се концептуално-формиращи принципи и традиции.

Установено беше, че в Индия съществува комплекс от идейно-доктринални тези, философски учения, смислови рефлексии и социо-обусловена даденост, които стоят в основата на формирането спецификите на индийската духовна традиция. Съответно на този фон будизмът се явява колкото „ново“ явление, толкова и естествено продължение на някои от основните доктрини и концепции, макар и през по-различно тълкуване. Анализът показва, че будизмът по своеобразен начин преработва общите за това време общоиндийските философски представи, понятия и идеи, така създавайки рамката и специфичния класически индийски будистки концептуализъм, като същевременно развитието на цялото будистко учение е в основна степен предопределено от спецификите на индийския тип мисловна традиция.

Чрез анализ на основните за най-ранния будизъм Четири Благородни Истини беше установено, че те представляват образец на концептуалната характеристика на ранния класически индийски будизъм. Те също така се явяват основата на философския концептуализъм в будизма през цялото му последвало развитие в

Индия и съответно биват възпроизвеждани отново и отново със съответните изменения и допълнително насложени смисли от всички школи на индийския будизъм. След най-ранното учение на Буда за Четирите Благородни Истини са разгледани и възникналите въз основа на тях концепция за Средния път (*мадхяма пратипада*), за учението за пустотата, Шуня-вада, което представлява своеобразна квинтесенция на ученията на Буда за взаимозависимия произход (*пратитя-самутпада*) и концепцията за Средния път, както и това за „алая-виджняна“, „съкровищницата на съзнанието“ или още „хранилището на съзнанието“. За тях беше установено, че представляват естествено и органично продължение на идеите и концептуализма на най-ранния будизъм, но едновременно с това и своеобразно надграждане на неговите доктринални тези. Развитие през края на втори или началото на трети век от Нагарджуна концепт за „Шунята“ или още „Пустотата“ се превръща в начин за изразяване на идеята за не-Аз и отсъствие на постоянна, неизменна и положителна природа, която може да бъде описана и разбрана, зад всички явления. От друга страна този за „алая-виджняна“, систематизиран от Асанга в средата на четвърти век, успява да обеме в себе си едновременно принципа на порождаване и ефект от действията, карма; структурата на самсара и възможността и начина на освобождение от нея, както и фундаменталната доктрина за не-вечността и не-Аз-а.

В този контекст бе разкрита и тенденцията за смислово преработване и изпълване с ново съдържание на термини и понятия, присъщи за брахманистката духовна традиция, която в последствие води и до създаването на по-прецизни и собствено философски концепти. Това от своя страна задава модуса на различните концептуализиращи практики, присъщи за индийската будистка мисъл, както и развитието им в последвалата еволюция на съответните доктрини в различните направления. В проведеното изследване беше констатирано, че именно заложеният от индийската духовна традиция комплекс от идейно-доктринални тези и смислови рефлексии със специфични вътрешни интуиции и духовни парадигми е това, което определя и оформя особеностите на развития в последствие в Индия същностно будистки философски концептуализъм.

Същевременно през вековете на формиране и развитие на тези специфики на индийската философска мисъл, на изток, в Китай, се оформя и налага изцяло различен концептуализиращ принцип със собствени специфики и характерни особености. Анализът на появата и на базовите идеи и доктрини на най-популярното и значимо за китайската духовна култура учение - даоизма, показва силно сходство на неговите концептуализационни практики с такива, открити и в още по-ранни значими местни мисловни традиции и структури, като например И-дзин и идеята за динамиката, въплътена в символиката на Ин и Ян. Даоизмът на свой ред също така оформя развитието на възникващата след него китайска философска мисъл и по този начин още веднъж утвърждава непрекъснатостта на общо смислово и идейното продължение в рамките на една култура.

На този основа можем да заключим, че философската мисъл както в Древен Китай, така и в Древна Индия, носи своите определени специфики и способности на философстване и особености на мисълта, които биват запазени дори и при поява на същностно нови доктрини като например будизма. Употребата на един и същ език и класификационен набор от термини и понятия, еднаквият културологичен и етнически произход, както и склонността към определен вид мисловна нагласа и методи на размишление са съществена част от факторите, определящи иначе „флуидния“ концептуализъм, характерен за повечето от разглежданите понятия. Същевременно в двете традиции съществуват фундаментални разлики в типа концептуализъм, а присъщият за всяка от тях бива поддържан, преоткриван и реинтерпретиран в умерени граници в хода на историко-философското ѝ развитие, което именно представлява и концептуализиращата рамка на съответната традиция.

В изследването също така бе установено, че периодът между 220 и 420 година, наричан от нас Уей-Дзин по името на основните управляващи династии в Китай, е време на парадигмално изместване, характеризиращо се с фундаментална промяна във философските подходи и основните положения. Интелектуалното развитие през Уей-Дзин е представено като реакция срещу методите, идеите и разбиранията от епохата на късната Хан, като завръщането към по-ранните класики

на китайската философия, основно текстовете на древнокитайските мислители Лао Дзъ и Джуан Дзъ.

Анализът показва, че учените, представители на новия културен елит, създават нов както критически, така и в определена степен творчески прочит на даоистките класики и ги допълват и реинтерпретират с ново съдържание и семантична нюансираност. Това ново тълкуване, контрастирайки с антропо- и социалцентристката, земна природа на конфуцианизма, се характеризира с нетипична до този момент за китайската философска мисъл метафизична нагласа. По времето на Уей и Дзин (3-5век) в своите философски търсения учените пристъпват отвъд феномените и сферата на имената и формите и достигат до идеята за абсолютната реалност. Небитието не се разглежда като просто опозиция на битието, но и като стоящо на най-висшата позиция и като начало на всичко, като единно и недиференцирано. Даоистката концепция за „предопределеността“ се изменя в такава за "принципа" като основен норматив, който обединява и ръководи всички отделни концепции и събития. От възроденият афинитет към „естествеността“ и „спонтанността“ се формират и две основни за бъдещото развитие на китайската философска мисъл тенденции, както по отношение на даоизма така и по отношение на рецепцията на будизма. Първата тенденция се реализира като оформянето и усъвършенстването на изкуството на разговора, характеризиращо се с прецизен изказ, изискан език и високо интелектуална философска същност, докато втората е свързана с интереса към най-висшата мистерия, абсолютната истина или принцип, стоящ в основата на света на явленията. Това дава тласък на развитието и на бъдещото философстване, като съответно също така подготвя почвата за много по-лесно и естествено асимилиране на разпространилия се скоро след това будизъм. Концепцията за „у“ или още „небитието“ като основа на всички неща или по-точно казано – като основа на битието на всички неща силно резонира с концепцията за „пустотата“ в текстовете от корпуса на Праджня-парамита сутрите, навлизащи в Китай, и допълнително улеснява приемането на будизма.

В резултат на анализа констатираме, че будистките учения, даоистката метафизика и популярния през епохата Уей-Дзин мистицизъм намират своята допирателна точка най-явно в т.нар. „тъмни учения“ или *сюенсюе*. Те функционират като теоретичен посредник между местната китайска и будистка философия, предоставяйки на ранните преводачи както терминологични средства, така и концепциите, чрез които индийското будистко учение бива познато в Китай през III - Vв.. В много отношения този вид „неодаоистки“ терминологични заемки са били ключови за интерпретацията на редица будистки концепции в Китай. Доктрините на *сюенсюе* предлагат оригинална интерпретация на основни категории и концепти, а паралелното ѝ с подобряването на будистките тълкувания и преводи и популяризирането на будистките идеи развитие я превръща в основен фактор и ключ за разбирането на съвременната за периода популярна даоистка рецепция.

Установено беше, че поради широкото използване на традиционните китайски и основно даоистки философски категории, идеи и разбирания при преводите на будистки текстове от първия период на проникване на будизма в Китай, теоретичните концепции на будизма и на даоизма бързо биват смислово и идейно обвързани заради наличието на до голяма степен сходни общи положения и дори започват да бъдат разглеждани като клонове на едно учение. Освен чисто лингвистично, будизмът бива и терминологично преведен в позната и разбираема форма, което представлява своеобразна културно-теоретична адаптация на будизма към китайската култура и традиция.

Изследването показва, че най-явната проява на тази адаптация на будистките понятия към даоистките класически доктрини е съществуващата през трети и четвърти век традиция на гъ-и, стандартно превеждана като „напасване на понятията“. Установено беше, че произходът на този метод може да се проследи още до моделите на ханската мисъл и този афинитет към подобен вид поэтапно, систематично и паралелно тълкуване е пренесен и към отношението към първите будистките текстове, навлизащи още към края на династия Хан. Пространното разглеждане на съществуващите преди това философски традиции и нагласи, на

условията на навлизане, превод и тълкуване на будистките текстове, повлияли силно върху възникналите в последствие специфично китайски будистки школи, и особено на интеракцията между будистки и даоистки мислители, показва, че тази тенденция, макар и в неофициален вид, е оказала голямо влияние на развитието на китайския будизъм за векове напред. Следователно феноменът на гъ-и, поначало започнал като екзотична техника за превод с ограничено приложение и времетраене, в последствие се развива в ключов елемент на китайската будистка историография и води до създаването на своеобразен „херменевтичен“ подход, през който се обясняват и реинтерпретират понятия и категории на класическия будизъм.

Бяха разгледани тълкувателните и интерпретативните аспекти на преводите, тенденциите в тях и в практикуването на будизма в Китай, както развитите се в последствие уникални китайски будистки идейни традиции и съответните илюстративни текстове. Направеното изследване показва, че използването на гъ-и в неговия най-изразен вид на буквално и директно приравняването на основни категории между даоизма и будизма се оказва неприспособимо за предаването на новото учение и довежда до неточни или дори погрешни тълкувания и в двете доктрини. Това също така до голяма степен задава нов контекст на смислова интерпретация на будизма и го лишава от ново и интересно съдържание, което да бъде предложено. Постепенно китайските мислители и преводачи на будистки текстове, осъзнавайки новата проблемност, свързана с автентичното съдържание на будистките категории, налагат по-дълбока и осмислена интерпретация, характеризираща се с употребата на подходящи аналогии, а не просто на замяна на термини с вече познати такива. Въпреки това употребата на китайска философска терминология, особено на даоистка и неодаоистка такава, продължава както при тълкуването и интерпретацията на индийски будистки трактати и така при създаването на нови китайски будистки текстове.

Навлизането и разпространението на будизма в Китай обема широк времеви диапазон, като традиционната му периодизация може да бъде разделена на три периода, характеризиращи се с различна степен на развитие на будистките идеи, като

само първите два влизат в рамките на нашето изследване. Първият етап се свързва с епохата на късната Хан (25 – 220г.) и представлява най-първите контакти между двете традиции и първите преводи на будистки текстове на китайски език. Вторият обхваща периодите на Уей (220 – 265г.) и Дзин (265 – 420г.) и се характеризира с прогресивно засилваща се и все по-прецизна преводаческа дейност, голям обем на преведени сутри и шастри и появата на първите китайски будистки текстове. Същевременно преносът на текстове и идеи към Китай продължава почти десет века, като новопоявилите се идеи, тълкувания, текстове и дори доктрини биват пренесени в Китай поетапно на вълни. В този контекст бе установено, че всички те биват приемани като носители на „истинното учение на Буда“, независимо от кое от двете основни направления в будизма – Тхеравада или Махаяна, идва, и ги именуват „Канонът, проповядван от Буда“. Възможността двете основни съпернически си будистки направления да навлязат поравно и като единни, съответно се явява и една от причините още от самото начало да се появи теоретична, концептуална, идейна разлика между индийската будистка традиция и китайския ѝ еквивалент. Основната му формираща тенденция представлява склонността и възможността в духа на китайската синкретична традиция да обема, инкорпорира и хармонизира различните аспекти на класическия будизъм, като предлага ново и подходящо тълкуване върху тях.

Анализът на методите на преводаческите и тълкувателни техники между първи и шести век показва, че големият брой донесени от Индия и съседните страни текстове води до необходимостта от усъвършенстване на съответните похвати и практики. Въз основа на тази потребност през следващите векове се появяват и развиват и разнообразни начини за превод на индийските будистки сутри на китайски език. В проведеното изследването беше демонстрирано, че множеството от тях са вариации на метода на гъ-и както чрез „напасване на понятията“, така и чрез употреба на подходящи аналогии и препратки към вече познати за китайските адепти доктрини.

В процеса на нашето изследване установихме, че китайските преводачи, философи и учени успяват да структурират всеобхватния навлизащ от Запад поток от идеи и интерпретации в синкретичната и систематична форма на своеобразен „отворен канон“, който започва да се формира още през първи век, при появата на първите преводи на будистки текстове и постоянно се допълва от нови такива. Съответно с увеличаването на броя на преводите се появява и нуждата от начин за систематизиране и оценяване на новопридобитите текстове, както и способ за каталогизиране, подреждане и лесен достъп до тях. В изследването констатираме следната особеност - заемайки термина от наименованията на местните класически творби, китайците именуват преводите "дзин", в смисъла на „класически“, и се отнасят с тях в китайски стил - оценяват тяхната автентичност, подреждат ги по хронологичен ред (въз основа на датата на превод), копират ги (по-късно ги отпечатват) и ги съхраняват в библиотеки. Особен клас текстове, оформили облика на китайския будизъм и намерили своето място в китайския будистки канон са апокрифните сутри, представени като истинни будистки текстове с автентичен произход. В изследването стигаме до извода, че повечето от тях са създадени с цел да бъдат интерпретирани термините и идеите на индийския будизъм спрямо доктрината на класическия даоизъм на Лао Дзъ и на философските виждания на Джуан Дзъ и с намерението да адаптират „варварската“ религия към китайското общество. Приемането им в китайския будистки канон представлява и преломният момент, в който китайският будизъм окончателно се откъсва от индийския си еквивалент и започва своето формиране като същностно ново учение.

След проведения анализ на смисловия характер на основните концепти в будисткия трактат „Събуждане на вярата в Махаяна“ беше установено, че под влиянието на даоистката рецепция на будистките доктрини и на актуализираната категориалност на неодаоистката доктрина, Татхата или „Едно-то Съзнание“ бива пресемантизирана като Абсолют в неговия позитивен аспект като нещо реално съществуващо. Анализът на същностните специфики в рамките на късния класически индийски будизъм и конкретно в базовия за школата Мадхямика текст на Нагарджуна „Муламадхямика-карика“ и на неодаостките интерпретации на

доктрината на пустотата в популярната по това време терминология на „Тъмните учения“ (*сюенсюе*) и даоистката метафизика показва, че и в двете традиции абсолютизмът както на битието, така и на небитието, са отречени. Също така съответно е конституиран термин, който провизионално да отговаря за недостатъчността им и за невъзможността за изказване на нещо отвъд него, като във философската мисъл на Шуня-вада това е направено чрез диалектиката на Шунята или още Пустотата, докато в татхагатагарбха текстовете, типични за китайския будизъм, наблюдаваме позитивен подход и синтез на двете крайности в по-висша същност, вид своеобразен Над-абсолют, който стои отвъд вербализацията. Постулираният в китайската традиция позитивен подход към описанието на Абсолюта и цялостно концептуализиране конституира също невъзможността за изказването на същността на Татхата, което е резултат не от нейната неистинност или „пустота“, а от невъзможността да бъде описана чрез езикови средства и на природата ѝ като над-езикова идеална същност. Опитът за вникване в същността на Абсолюта е сходен с използваните за обяснението на Дао похвати, а върху сходствата между тях отново бива акцентирано чрез отъждествяването на Дао и у от Уан Би, мислител-неодаоист от трети век. Това тълкуване бележи сериозен напредък за сближаването на двете концепции - на будизма – за Шуня, и на даоизма - за Дао; и за създаването на цялостната представа за новия, позитивистки вид Абсолют.

В процеса на изследването беше установено, че един от ключовите елементи за въпросната теоретична и идеологическа еволюция на будистките доктрини се явява използваната от китайските будистки мислители херменевтическа парадигма „същност-функция“. Детайлният анализ на нейната схематика разкри, че тя заема възлова позиция в процеса на синологизирането на будизма. Чрез богатата ѝ семантична, гносеологична и онтологична нюансираност тя води до преодоляване на дуалистичната природа на двата аспекти на Абсолюта, конституирайки ги като две проявления на една и съща същност. Друго нейно приложение е също така реструктурирането на базовата класическа индийска будистка концепция на Трикая - Трите тела на Буда, съответно Дхармакая, Самбхогакая и Нирманакая; в

съответствие с предпочитанията на китайските адепти с цел да бъде онагледена и разбираема за тях връзката между безформения Абсолют и неговата манифестация.

Последния извод, до който достигнахме въз основа на анализа на трактата „Събуждане на вярата в Махаяна“ се отнася към наличието в текста на отклонение от класическите индийски будистки доктрини на Шуня-вада. Анализът върху него свидетелства за преход от индийската „недуалистина“ представа към своеобразен китайски синкретичен „реализъм“. Силното даоистко влияние върху концептуализиращите практики се манифестира чрез изменения в съответствие с традиционните даоистки доктрини, състоящи се в особен вид „онтологизиране“ и утвърждаване на реалността на явленията, доколкото те са проявления на и имат своята същност в Татхата. Това от своя страна се явява проявление на същностно новия тип будизъм, появил се между първи и пети век въз основа на формирания от даоистката рецепция философски концептуализъм.

В резултат на направените изводи, представяме на защита следните тези:

1. Класическият индийски будистки философски концептуализъм се оформя и определя от присъщия на индийската духовна традиция комплекс от идейно-доктринални тези и смислови рефлексии.

2. При превода на индийските будистки сутри на китайски език даоистката духовност инкорпорира и хармонизира различни аспекти на класическия индийски будизъм през китайската синкретична традиция, като същевременно ги реинтерпретира и им придава ново теоретично значение.

3. Посредством даоистките философски категории и идеи се осъществява културно-теоретична адаптация на проникващата в Китай будистка доктрина.

4. Будисткия концептуализъм в своята китайска разновидност окончателно се откъсва от своя индийски еквивалент и започва своето формиране като същностно ново будистко доктринално направление.

Справка за приносите на дисертационния труд

Основните приносни моменти на дисертацията се свеждат до следното:

1. Използване на крос-културен и интердисциплинарен подход към изследването на китайския будизъм в смисъла на обвързване на експертизи на различни области с цел изясняване на даден въпрос.

2. Проследяване и разработване на въпроса за формирането на будисткия концептуализъм в рамките на китайската традиция и култура като същностно ново будистко доктринално направление

3. Новаторски подход към изследването на преводаческо-интерпретативната техника на гъ-и, основаващ се на анализ на преводите, на развилите се в последствие уникални китайски будистки идейни традиции и на съответните илюстративни текстове, обхващащ широк времеви диапазон с цел да отчете дългосрочните изменения и не толкова явни влияния на метода на „напасване на понятията“.

4. Представяне на първи дисертационен труд за културно-теоретичната адаптация на проникващата в Китай будистка доктрина посредством даоистките философски категории и идеи в рамките на българската научна общност.

Апробация на резултатите от изследването

Статии:

1. „The „apocryphal” scriptures – deliberately accepted as canonical texts?“, Печат: Документен Център THE NET, ISSN: 1314-9865, Институт Конфуций в София, 2018 г., 312-319

2. „Понятието „татхата”: произход, конотации, развитие“, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2018, ISSN 2534-935X, 141-154

3. „Будистки апокрифни текстове като основа за развитието на оригинален китайски будизъм“, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2018, ISSN 2603-3453, 53-64

4. „Особености на ранната рецепция на будистките сутри в Китай“, Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, гр. Велико Търново, 2019

Участия с доклади:

1. Четвърта международна научна конференция „Пътят на коприната”, 1 – 2 юни 2017 г., гр. София („The „apocryphal” scriptures – deliberately accepted as canonical texts?“)

2. Докторантски четения, Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, 25-26 септември 2017г., гр. София („Будистки апокрифни текстове като основа за развитието на оригинален китайски будизъм“)

3. Международна научна конференция „25 Година Специалност Философия във ВТУ „Св. Св.Кирил и Методий“,13-14 април 2018 г., гр. Велико Търново („Особености на ранната рецепция на будистките сутри в Китай“)

4. Втора докторантска конференция към Докторантски център "Св. Климент Охридски", 20 февруари 2019 г., гр. София („Ко-и - съвременен конструкт или ключов елемент на китайската будистка историография?“)